

Hegel'de Aklın Zorunlu Tarihselliği Üzerine

On the Requisite Historicity of Reason in Hegel

ERDEM BAYKAL

Bitlis Eren University

Received: 13.01.2024 | Accepted: 22.03.2024

Abstract: In Hegel's thought, Phenomenology reveals the own history of Consciousness. This process essentially turns into the Phenomenology of Spirit, as Consciousness finds its reality in Spirit. This emerges after the Reason section, when consciousness finds its own reality in the society in which it exists. While reason emerges as the expression of the ahistorical reason of the modern age in this process, it eventually finds the basis of its own process of knowing in society. In this state, the reason obtains a conclusion about what the conditions of knowing are. His individuality seemed to disintegrate in the face of Spirit. This is essentially the reconstruction of modern sociality. This is to put forward the idea that Substance should also be seen as a subject. Modern individuality and society are intertwined and are reciprocal. In this case, Hegel's Phenomenology of Spirit is also the reconstruction of Kantian and Fichtean philosophical positions on a spiritual plane. In a way, this means a constructivist system of thought. In Hegel, Spirit is the place where Kantian and Fichtean constructivist thoughts are reconstructed.

Keywords: Spirit, reason, consciousness, self-consciousness, Hegel, Kant, Heidegger.

Giriş: Aklın Oluşumu

Fenomenoloji *Mutsuz Bilinç*le de bitebilirdi. Bu durumda bilincin varoluşsal krizi başlardı; hakikatinin onun ötesinde olduğuna dair kanaat ona işkence etmeye devam eder ve kendi tekil varlığını sonsuz ile ilişkisinde değerlendirmeye alır, en nihayetinde ise negatif teolojide duraklayabilirdi! Ama Fenomenoloji, *Akıl* aracılığıyla programını Tinsel düzeye taşır ve Mutsuz Bilinci'nin ötesine geçer. O, ilk olarak bilincin ve özbilincin birliğidir, diğer bir deyişle, bilincin dışsal olarak ele aldığı gerçekliği, bilincin *kendisinin* dışsallığı olarak koyar. Tam olarak *tüm gerçeklik olma kesinliği* bunu ifade eder; “düşüncesinin dolaysızca kendisi edimselliktir; böylece edimsellik ile İdealizm olarak ilişkiye girer” (Hegel, 2011, s. 151). Akıl, düşüncenin dışsal bir gerçeklikle ilişki içinde olduğunu elbette düşünür ama bu düşünce *dolaysızca* gerçeklikte edimsel olandır. Bu kesinlik ve bu güven aklın ayırt edici özelliğidir. *Kendi ötesine gitmek* ve bu ötede kendisini dışsallıkta bulmak, dünyayı *pratik ve ahlaki akıl* olarak dönüştürmeye çalışmak ve en nihayetinde eylemin kendisini kendi amacı olarak ele almak ve böylece tinsel olana sıçrayışı gerçekleştirmek... Akıl kendisinin başkalıkta o başkalıkla özdeş olduğu iddiasının deneyim ile ortaya çıkardığı sonuçlar toplamıdır. Burada bilincin temel yapısı da şudur; bir yanda evrensel bir bilinç ve diğer tarafta ise tekil bilincin özdeşliğidir, diğer bir deyişle Ben=Ben'dir ki özne=nesne özdeşliği de bu yapıya dayanır.

Diğer yandan, bu şu şekilde de ortaya konabilir; dışsal olanla özdeşlik talebi (*Bilinç*), kendinin evrenselliği (Özbilinç) ile dolayımlanır. Daha açık bir ifadeyle, Hegel'de Bilinç dışsal nesnelliğin kendinden ayrı varlığını kabul ederken, Özbilinç, bilincin dışsallık karşısındaki birincil olma durumunu deneyimler; kendi bağımsızlığı ile ilgilenir. Akıl bu ikisinin sentezi olarak karşıdaki dünyanın Ben ile özdeş olduğunu düşünür. Bu anlamda Akıl Bilinç ile Özbilincin sentezidir.

Burada dikkat edilmesi gereken tam da bu ayrımın farkındalığı içinde, bilincin buna rağmen kendi özünün dünyanın özü olduğuna dair güvenidir. *Özbilinç* bölümünde Bilinç kendi bağımsızlığı ve özgürlüğü ile ilgilenmiştir der Hegel. Ama artık burada bu tür bir bağımsızlık arayışı yoktur; daha ileri bir düzeyle karşı karşıya geliriz. Bilinç gerçekliği kendi özü ile özdeş görme aşamasına gelmiştir. *Bağımsızlık için çaba, dünyaya güvenle bakmaya evrilmiştir*. Artık Dünya kendisinden özgürlük adına yüz çevrilecek bir şey değildir.

Aksine dünya kendi özümüzü onunla bir tutuğumuz gerçeklik olacaktır. Dolayısıyla bu tavır dünyevi olana dönüş demektir. Siep, Hegel'in Katolik düşüncenin eleştirisi ile hareket ettiğini söyledikten sonra şunları söyler;

Bu eleştiriye göre Katoliklik, devlete gerçek anlamda sadık değildir, çünkü Papa her an Katoliklerin kanunlara uyma yükümlülüğünü ortadan kaldırabilir. Ancak Hegel'in din felsefesi daha da ileri gider. İlahi bilinç ile insan bilinci arasındaki karşıtlık gibi düşünme ve varlık ya da öz bilinç ile nesne arasındaki ayrım da ortadan kaldırılmalıdır. Hegel'e göre hem modern bilim hem de Reformasyon bu ortadan kaldırmanın yolunu hazırlamaktadır. Modern bilim, doğanın yasallığını ve "tinselliğini" (doğadaki kuvvet, yasa vb.) keşfederek bunu kolaylaştırırken, Reformasyon'un katkısı da rahiplerin aracılığının ortadan kaldırılması, "sıradan vatandaşların ahlaki yaşamının" kutsallaştırılmasıdır (Siep, 2014, ss. 106-107).

Burada dikkat çekilmesi gereken birçok nokta bulunuyor. Örneğin, artık Kilisenin aracılığına gerek yoktur. Modern devlet ve seküler olanın hükümlerliği başlar. Ayrıca düşünce ve varlık arasındaki ilişki de bu ikisinin farkta özdeşliğine doğru ilerlemelidir. Bir noktada düşünce-varlık ilişkisi için Kant'inkinden daha başka bir yapı bulunması da gereklidir; bilinemeyen bir aşkınlık yerine tarihsellik ve edimsel bilme düşüncesi gelmelidir, diğer bir deyişle bilginin kendisini ilerlettiği bir süreci düşünmek gerekecektir. Dünya ile ilişkimiz asla ulaşamayacak bir öte ile ilişkinin de ilerisine zıplamayı gerektirir. En nihayetinde bilim bunu yapar. Bunun dışında Ahlakın kendisi herhangi bir tekil bir bireyin ahlakı olarak kutsallaştırılır. Böylece, Kilisenin kutsallık ayrıcalığı da yıkılmış olur. Modern Bilim ve Reformasyon hem bilimsel bir sıçrama hem de ahlaki bir yenilenme içerir. Hegel o nedenle Bilincin ilk defa dünya karşısında olduğu hissine kapıldığını belirtir. Dünya *karşısındadır*. Özgürlük ancak bu dünyada edimsel olur ki bu da en sonunda tinsel bir özgürlük olarak düşünülmelidir. Esasen, tüm bunlar Aklın tarihselliğini işaret eder.

Bundan başka, Akıl bölümü *bireysel* bilinç tarafından *dünyanın başkallığının içselleştirilip aşılmasıdır*, tinsel bir uğrak haline getirilmesidir. Aklın hakikati tam da bu Tine geçiştir; toplumsal ve tarihsel varlık oluşumuz Akılsal varlık oluşumuzdan ayrı tutulamaz. Akıl bu bölümde sürekli kendi zeminini yoklar ve Tine doğru evrilir, gerçekliğinin tinsel olduğunu kavrar.

Ama bilinç akla varmadan, onun öncesinde dünyayı istek nesnesi yapmış veya onun üzerinde çalışmıştır (bir köle olarak daha önce dünya onun üzerinde çalıştığı şey idi) ama artık kendi özü ile dünyanın özü karşılıklı olarak onun bilincinde aynı öz olmaya başlar; “daha önceleri dünyayı anlamıyordu; onu istemiş ve üzerinde çalışmış, kendini ondan kendi içine geri çekmiş ve onu kendi için ve kendini bilinç olarak yoketmişti - hem öz olarak onun bilinci olarak, hem de onun hiçliğinin bilinci olarak” (Hegel, 2011, s. 151). Kölelik, stoacı bilinç ve şüphecilik olarak dünya onun için hem öte bir şeydi; bir arzu nesnesi, kendinden kaçtığı, bağımsızlığını sağlamaya çalıştığı nesnel gerçeklik veya onu ve kendisini yok etmeye çabaladığı nesnel olarak... Akıl dünyaya ilgi duymadır ama *kendisi için kalıcı bir gerçeklik* olarak koyulmuş dünyadır bu. Yitip gidebilecek, reddedilecek veya yüz çevrilecek dünya değildir. (Örneğin Mutsuz Bilinç için dünya vazgeçilen veya geçici bir yerdir.) Bu modern bilimin dünyaya ilgisidir veya modern öznenin ahlaki olarak kendisini konumlandırışıdır veya modern dünyada öznenin toplumsal varlık olarak doğuşunun başlangıcıdır, zira artık kendi edimsel tekil bilinci, *dünya ile ilişkisi sorunsal hale gelir*. Modern metafizik bu *birlikte-olmanın* soruşturulmasıdır. Onun epistemolojiye dönüşü bu ilişkili olma durumudur, onun ahlaki ve pratik akıl olması dünyayı eylem alanı olarak görme düşüncesidir. Dünya artık ilk kez dünyadır zira artık ondan kaçmaz veya o hiçliğe çözdüğü (şüphecilik) veya dini olarak gözden düşürdüğü (mutmuz bilinç) dünya da değildir.

Bu noktada Descartes’ın *Meditasyonları* bize yol gösterici olacaktır, zira Bilinç için artık önemli olan kesinlik üzerinden dünyayı keşfe çıkmaktır. “Arkhimedes’in tek isteği tüm dünyayı yerinden oynatacak sağlam ve hareketsiz bir dayanak noktasıydı. Demek ki şöyle kesin ve sağlam bir şey bulsam, benim daha büyük keşifler için bir umudum olabilecek” (Descartes, 2020, s. 33). Descartes’a göre, dünyaya doğru gitme çabası, bilincin kendini aşma çabası ancak bir kesinlik ile başlayabilir. Kesinlik tam da *Ben’in kendisinden* kesinliği olacaktır. Tüm hareket noktası bu sayede bilincin dünyayı bilme çabası içinde kendi kendisinin var oluşunun kesinliği olarak ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle özne-nesne ilişkisi özne üzerinden tekrar kurulacak ve nesne özneye bağlı olarak yorumlanacaktır. Descartes bunun bir yapısını sunar. Tüm bilginin zemini onda açık ve seçik fikirlerde temellenir.

Tüm bu süreci Kalkavage üzerinde tekrar ele alalım, zira Kartezyen düşünce sadece aklın kuruluşunu değil ama büyük bir kopuşu da ihtiva eder;

Mutsuz bilinç, ya da kendi bilinci ile evrensel hakikat arasında büyük bir mesafeyi deneyimleyen ve bu yüzden bu dünyada kendi bireyselliğine gömülmüş bilinç için kendi bireyselliği bir cehennemdi; “Ne yazık ki” diye yakınıyordu tövbekâr, “Ben sadece benim!”. Akıl bu cehennemi dünyevi bir zevk bahçesine çevirir. Sonunda rasyonel kendilik sevinir, “Ben özerk bir ben'im - düşünen bir şey (Kalkavage, 2007, s. 158)!

Daha önceleri, dünya acının çekildiği ve bilincin kendisini atılmış bulunduğu yabancı bir yerdi. Akıl burayı kendi evi yapma fikri olarak ortaya çıkar. Ama bu da ancak kendi bilincinin kesinliğinden itibaren mümkün olur. Ben=Ben, bilincin dünya ve kendisini bir araya getirme sürecidir. Mutsuz Bilinç kendi hakikatını bu dünyada bulamazken, Kartezyen bilinç ile birlikte amaç bu dünyayı keşfe çıkmak, onu bilgi ile inşa etmektir.

Peki, Mutsuz Bilinç ile Kartezyen Bilinç arasındaki fark nedir? Birinciden ikinciye geçişte nasıl bir gelişme olur? İlk olarak Mutsuz Bilinç kendisi ve ilahi bilinç arasında bağlantıyı ancak bir üçüncü taraf sayesinde gerçekleştirir. Bu rahipler sınıfıdır. İkinci olarak bu dünyadaki varoluşu ve bireysel varlığı tam da günahkâr bir var oluşturmaktadır. Bunun için toprağı işler, kendi bireysel benliğine işkence eder. Oysa Kartezyen Bilinç dış dünyayı bilmeyi amaçlayan, bunun için kesin, sağlam bir zemin bulmak isteyen bir bilinçtir. İlk kesinlik ve değişmez hakikat de “düşünüyor” oluşudur. Her şey yanlış olsa bile bu kesinlik asla yanlış olarak görülemez. İşte burada “düşünüyorum”un” kendisi tekil varlık (“var olmam”) ile dünya arasında orta terim olur. Ama yine de burada tüm yapıyı garanti altına alan ilahi varlıktır. Bir yanıla İlahi varlık artık bir öte yan olarak kalmaz, Ben'in kesinliğinin kendisini hakikat olarak ilan edişinin garantörü olur, onu dünyaya güvenle bağlar. Mutsuz Bilinç için ise orta terim kilise idi; o kendisi ve değişmez varlık arasındaki dolayımıdır. Kısacası, Akıl temel olarak bu tür bir dönüşümü ihtiva eder; düşünme, kategoriler vb. aracılığı ile tekil kendisi ve dünya arasında aracılık eder, diğer ikisini dolayımalar.

Bu süreci Alman İdealizmi içinde incelemeye çalıştığımızda gördüğümüz şey ise Kant'la birlikte ortaya çıkan önemli bir gözlemin orada devam ettirilmesidir; Kant'ın bilmenin koşulları düşüncesi bilmeyi a priori olana

bağlar; uzay-zaman formu, kategoriler, bunlar daha baştan bizde vardır. En nihayetinde dünyaya yerleştirdiğimiz şeyi biliriz;

Galileo ağırlıkları önceden kendisi tarafından belirlenen küreleri eğik düzlemde yuvarlanmaya bıraktığı zaman, ya da Torricelli havaya kendisi tarafından önceden bilinen bir su sütununa eşit bir ağırlığı taşıttığı zaman, ya da daha yakın zamanlarda Stahl metalleri onlara birşeyler ekleyerek ve sonra bunları geri çekerek oksitlediği ve sonra yeniden metale dönüştürdüğü zaman bütün bunlarla tüm doğa araştırmacıları üzerinde bir ışık çıktı. Usun ancak kendi tasarına göre kendi ürettiklerini bilebildiğini kavradılar; kendini doğanın gösterdiği ipuçlarını izlemeye bırakmak yerine, değişmez yasalara dayanan yargısının ilkeleri ile önden gitmesi ve doğanın zorunlu olarak onun sorularını yanıtlaması gerekiyordu; çünkü önceden saptanmış bir tasara göre yapılmayan olumsal gözlemler hiçbir biçimde zorunlu bir yasa ile bağdaşmayacaklardır, ve gene de usun aradığı ve gereksindiği bu yasadan başka birşey değildir (Kant, 1993, ss. 23-24).

Kant öyleyse Aklın doğası gereği *önden gittiği* bir düşünceyi ortaya koyuyor. Dünyaya rastgele bakmıyoruz, bizdeki ilkeler göre onu anlamaya çalışıyoruz. Aslında bu bilimin kendi gerçekliğinin inşacı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Ama bu en nihayetinde Bilincin bir tavrıdır. Hegel işte Akıl bölümünde Aklın bu tarihsel kökenini açığa çıkartır.

Akıl, bilinçten ayrı olsa da dünya ile birlikte olduğu güveni ile hareket eden Bilincin durumudur ve bilimleri ve onunla da nesnelliği inşa etme çabası olarak ortaya çıkar. Tin bu çabanın sonucudur veya yine Tin kendi gerçekliğini bir dünya kurma olarak görür; bilme onun dışına düşmez, o bizzat nesnelliktir. Akıl ise henüz tarihsel ve toplumsal gerçekliğin keşfine varmadığından bu aşamada değildir. Yine de o bir inşa çabasıdır. Ama her şeyden önce gözden kaçırılmaması gereken şey de Aklın bu inşa çabası olarak ortaya çıkışı aynı şekilde tarihselliğinin de farkına varmayarak, tarih dışı bir düzlemde hareket ederek başlamasını getirir. Bunu ancak bizler, varlığını tarihsel olarak gözleyen modernler çıkarsayabiliriz. Daha doğrusu Tinsel varlığımızı keşfeden bizler...

DÜNYANIN AKLI

Fenomenolojide Akıl bölümü bilincin dış gerçeklik ile ilişkisinin dönüşümüdür. Bu, özellikle dışsal gerçeklik karşısında kendi özselliğini ve ba-

ğimsizliğini ortaya koyma çabasının yerine dış dünyada kendisini görme çabasına dönüşme olarak ortaya çıkar. Kendini dışarıda görmek, orada tanımak onun asıl çabasıdır. Bilincin öte yanına doğru gitmek kendi sınırlarını zorlamak onun, Aklın esas çabasıdır. Ama dediğimiz gibi bu bir dönüşümdür; “kendi-için-varlığını kendi dışına çıkarmaya çabalamış ve varlık yapmıştır (als das gegenstandliche Extrem gesetzt)” (Hegel, 2011, s. 150). *Kendi-için-varlığı, dışsallık ile ilişkisi* onun için sorunsal hale gelir. Karşısında bulunan (gegenstandlich) artık onun öteki ucudur, ilişkide olduğu şeydir.

Ama ilk olarak şunu belirtmek gerekir ki burada akıl kendisine güven duyar. Bilgi artık kesinlik ile ilgilidir zira o “tüm edimselliğin onun kendisinden başka birşey olmadığından pekindir” (Hegel, 2011, s. 150). Bunu başka bir şekilde, Heideggervari bir şekilde söylemek de mümkün;

Varolanın bu nesnelleştirilmesi, bir göz önüne getirmede (Vor-stehen) yerine getirilir. Bu göz önüne getirme hesaplayan insanın tek tek varolanları, varolanların Varlığına güven duyacağı, bundan emin olabileceği biçimde kendi önüne getirmesini amaçlar. Biz araştırma olarak bilime ilk kez, ancak, göz önüne getirmenin kesinliği hakikate dönüştürüldüğünde ulaşıyoruz (Heidegger, 2021, s. 75).

İçinde, var olanların nesnel hale geldiği karşımızda duran dünya bizdeki tasarımların (örneğin Kant’ın kategorilerini aklımıza getirelim, çünkü ancak onlar aracılığıyla nesnelleştirme olabilir), göz önüne getirmenin (vor-stehen) etkinliğine bağlı olarak vardır. Öznel yanın etkin oluşu devreye girer. Fiziğin matematiksel hale gelişi de bununla ilgilidir, zira ilk olarak böylece nesnelerin bilgisinin kendisine kesinlik içinde, öngörülebilirlik içinde ve hesapla ulaşabiliriz. O halde hakikat esasen kesinlik talebi ile ortaya çıkar, hakikat kesinlik olur; Ben’in bilincinin tasarımları (kategoriler) nesnenin nesnelliğidir ve bu güven ve kesinlik ile hakikat oluşturulur. İşte, Akıl tam da bilincin dünyada kendi kendisini bulduğu kesinliği olarak bir hakikat fikrinin oluşturulmasıdır. Nesnenin nesnelliği öznel temelde düşünülmelidir; “Önemli olan kişioglunun kendi kendini o zamana kadarki bağlarından kurtarması değil, insanın özneye dönüşürken özünün de değişmesi-

dir. Yine de biz bu özne (Subiectum) sözcüğünü, grekçe *hypokeimenon* sözcüğünün çevirisi olarak anlamalıyız. Sözcük her şeyi temel olarak kendinde toplayanı, altta yatanı adlandırır” (Heidegger, 2021, s. 76).¹

Gördüğümüz gibi Hegel için aklın bir tarihi vardır ve bu tarih bilincin karşısında bir dünya bulması ile başlar; “Us bilincin tüm olgusalılık olma pekinliğidir; İdealizm Kavramını böyle anlatır. Tıpkı Us olarak ortaya çıkan bilincin o pekinliği dolaysızca kendisinde taşıması gibi, İdealizm de o pekinliği dolaysızca belirtir” (Hegel, 2011, s. 151). (İdealizm esas olarak varlık ve düşüncenin özdeşliği düşüncesidir, ama asıl özdeşlik ise farktaki özdeşlik olacaktır). Aklı yönlendiren, bilincin deneyiminin tarihsel bir uğrağı olarak epistemolojik bir ilginin ortaya çıkışıdır. Bunun sonrasında ahlaki eylem ile pratikte dünyayı şekillendirmesi gerekir ve en sonunda insani eylem ile asıl gerçekliğinin yaptığı iş olduğunu görmesi gerekir. İnsanın en hakiki varlığı yaptığı şeydir, ama bu da en nihayetinde Tinsel bir varlık olarak insan olmanın sonucudur. Akıl bu Tinsel gerçekliğe varışı ifade eder. Dünyaya yüzünü dönme çabası tarihsel bir varlık olarak ortaya çıkması ile son bulur. Akıl bölümünün serüveni bu süreci ve gelişimi ima eder. Bir şekilde kendini saklama çabası artık kendine güven ile aşılr. Dünya önündedir ama henüz dünyanın *içinde* değildir! Kendi varlığını dünya ile eşitleme çabası içindedir. Bu dünyadan olmak onun tözünden olmak buradaki temel hedeftir. Özetle, son derece seküler bir hedef ile ilerler. Bu hedefte ilerlerken *mottosu* da Ben=Ben olarak konulur. Bunu Hegel şu şekilde açıklar;

‘Ben Benim’, şu anlamda ki, nesnem olan Ben genelde özbilinçte olduğu gibi değildir, ne de özgür özbilinçteki gibidir; birincide yalnızca boş

¹ Özneye dönüşmek tüm dünyanın kendisinin kendi özü ile aynı olduğu kesinliğidir. Özne dünyada var olanların varlığının toplandığı yerdir. Özneyi her şeyi toplayan olarak düşünmek gerçekte modern olanın ayırt edici özelliğini ortaya koyuyor. Yine de şu soru önemli görünüyor; özneliğe Aşkınsal Tamalgı üzerinden bakmak ile Tinsel olarak bakmak arasında bir fark yok mu? Esasen Hegel’in Akıl bölümü tam da özneliğin dönüşümünü ele alır, onu toplumsal varlık yapar. Bu açıdan bakılınca Fenomenoloji Saf Aklın değil ama Saf olmayan Aklın fenomenolojisi. “Eğer Kantçı akıl a priori, dolayısıyla saf ise, o zaman Tin, bilme iddiaları toplumsal çerçeve içinde ortaya çıkan ve onun aracılığıyla haklılaştırılan sonlu bireylerin saf olmayan aklıdır” (Rockmore, 2003, s. 342). Bilmenin kendisini gerçek deneyime çevirmek, onu a posteriori olarak ele almak da bir tür özneliktir ama bu şekilde nesneliğin anlamı da değişir. Bir bakıma söz konusu olan dünyayı bir resim olarak öznenin önüne getirmek değil ama kendini eğitmek ön plana çıkar. *Bild* yerine *Bildung*...

genelde nesnedir, İkincide yalnızca kendini henüz onuna yanında geçerli olan başka nesnelerden geri çeken nesnedir; tersine, başka herhangi bir nesnenin yokluğunun bilinci ile nesnedir, biricik nesnedir, tüm olgusalılık ve bulunuştur” (Hegel, 2011, s. 151).

Ben=Ben'imın asıl anlamı Ben'in varlığının biricikliğidir ama aynı zamanda bu onun tüm gerçeklik olarak ortaya çıkmasını da ifade eder. Ben'in özgür varlık olması, artık, genelde dışsallıktan ayrı oluşu burada asıl mesele değildir. Ben=Ben'im nesnenin nesnellüğünün kuruluşunun imkânının, tüm nesnellüğün ondan türemiş olduğunun ifadesidir. Bilinç bölümünde Gerçeklik bilince verilidir, diğerinde ise gerçeklik bilinç içindir ama asıl anlamıyla akıl için gerçeklik bilinç ile aynı özdedir. Bu da ancak bilincin tasarımı ile üretilmiş olarak gerçeklik fikri ile ortaya çıkabilir. “Böylece (Akıl) tüm gerçeklik olduğunu yalnızca ileri sürer” ve bunu kanıtlamak için uğraşır. Mesele bunun hakikat haline gelmesidir. Her ne kadar *hakikat kesinlik olarak oluşturulsa* da bu kesinliğin kendisi Hegelci ifade ile hakikat değildir. Akıl bu tür bir kesinliğin hakikatini ancak Tinsel ve tarihsel bir varlık olarak ortaya koyabilir; aklın gerçekliği, *tüm gerçeklik olma talebi* (alle Realität zu sein), ancak tarihsel ve toplumsal bir varlık olmanın üstünde temellenebilir. Akıl bireysel ve epistemolojik bilincin de içinde şekillendiği tinsel uzamın içinde hakikate sahiptir. O ilk olarak sonlu Ben'dir. Hegel'in hem Kant hem de Fichte için ifade ettiği şekilde bu birinci tekil şahıs ancak *sonlu* Tindir, sonsuz Tin değildir (Hegel, 2021, s. 430). Aklın kesinliğinin hakikat haline gelmesi ise, Tini gerçek anlamı ile sonsuzu ifade eder; aklın tarihsel olarak bir bilinç durumu olması, bu tarihsellik zemininde özne ve nesnenin özdeşliğinin vuku bulması, işte bu aklın hakikatidir.

Ama tüm bunların anlamı nedir? Eğer Descartes ve Kant ile birlikte düşünce-varlık ilişkisi değişiyorsa, bunun Hegelci Tin açısından ilgi çekici olan yanı nedir? Tini Kantçı Ben'e göre ayırt eden nedir? (Göreceğiz ki Kant'ta *olası* deneyim temel mesele iken Hegel'de bu *gerçek* deneyimdir, tarihsel deneyimdir, 1. Tekil şahıstan Biz'e geçiştir.) Özellikle Kant için sorun eğer “olası deneyimin koşulları” ise Hegel'de bu her halükarda *deneyimin gerçek koşulları* olarak adlandırılabilir. *Olası* deneyim ki öznenin “varolanın arı özsellığı” olduğu düşüncesini ima eder. Kategorilerin hangi hakla deneyime uygulanabileceğinin ortaya konması gerekir, zira deneyim meşru bir şekilde kategorilerin veya “var olanların arı özsellığının” duysal maddeye

uygulanabilirliğinin meşruluğuna dayanır. Özne burada kuralların koyucusu olursa ve bu kuralları uygularken duyumsal maddeye uygulama hakkına sahipse bu mümkün olur. Aşağıda Kant bunu belirtiyor;

Genel olarak olanaklı bir deneyimin a priori koşulları aynı zamanda deneyim nesnelerinin olanağının da koşullandır. Şimdi ileri sürüyorum ki, sözü edilen kategoriler düşüncenin olanaklı bir deneyimdeki koşullarından başka birşey değildirler, tıpkı uzay ve zamanın o aynı deneyim için sezginin koşullarını kapsıyor olmaları gibi. Öyleyse kategoriler genelde nesneleri görüngüler için düşünmenin temel kavramlarıdır, ve öyleyse a priori nesnel geçerlikleri vardır -ki sözcüğün tam anlamıyla bilmek istediğimiz şey buydu (Kant, 1993, s. 91).

Olası deneyim elbette kategorilerin duyumsal maddeye uygulanmasıdır ama daha da ötesi *deneyim nesnelerinin* oluşmasının olanağıdır. Ama nesnenin oluşumu da özbilincin birliğine dayanır. Nesne ancak benim sayısal birliğimde bir nesne olma anlamını taşır. Tüm bunların sonucu ise tüm doğanın bilincin birliğine, özdeş Ben'e uygun olmasıdır. “Doğanın kendini *öznel tamalgı zeminimize* göre yönlendirmesi (...) oldukça saçma ve tuhaf görünür” (Kant, 1993, s. 92) der Kant. Yine de tüm doğa fenomenler toplamı olarak görülürse burada aşılamayacak bir güçlük yoktur. Doğa bizim için fenomenler çokluğu olarak vardır ve Aşkınsal Tamalgının birliği altında nesnellik kazanırlar. Doğanın kendinde varlığı değil ama fenomenal varlık tarzı bilincin birliği altında durur ve kategoriler vasıtasıyla biz yasa koyucu oluruz. O halde, tüm doğanın *öznenin birliğinin* altında ve onun kategorileri ile düzenlendiği düşüncesi gerçekte saçma değildir. Kant bunu ifade etmeye çalışıyor. Hegelci akıl da bu tür bir talep olarak ortaya çıkar. Kant felsefesi de bunun bir örneği olarak görülmelidir. Dahası bu nesnenin nesnellüğünün kuruluşunun da *öznel* olduğu anlamına gelir.

Nesne, verili olanın kavramla birleştirilmesidir. O halde biz, en azından, *kendinde* doğa ile değil, ama *görünüşe geldiği* (verildiği) haliyle doğa ile ilişkili olarak deneyime sahibizdir. Deneyim ise olası *nesne oluşturma* sürecidir ama nesne de özbilincin birliğine bağlıdır. Öyleyse bu süreç, *tekil* bireyin epistemolojik ve tarih dışı statüsü için bu şekilde işler. Oysa bilme belirli bir tarihsel toplumsal süreç içinde bilmedir ve normların sürekli olarak tekrar oluşturulduğu süreci tarif eder. *Gerçek deneyim* tarihsel ve toplumsaldır. *Epistemolojik özneyi*, onun akılsal talebini aşar. Her bilme kendi normlarını

belli bir tarih içinde ortaya koyar ve onu tekrar değerlendirir. Nasıl ki tüm Fenomenoloji kendi kesinliğinin *yapısökümünü* yapıyorsa, bilme de tinsel olarak bu şekilde kendi kategorilerini ve normlarını değiştirir. Çünkü dünya artık *tinsel dünyadır*, karşımızda duran, kendimizi bağlantılı kıldığımız dünya değildir. Bu şekilde bir ifade zaten görünüşe geldiği haliyle doğa ifadesiyle bir bakıma aynıdır. Öyleyse doğa da tinsel olarak dolayımly olduğu kadar doğadır ve *görünüşe gelen* veya *kendinde* doğa yoktur. *Tinsel* olarak yapılandırılan bilgi üzerine yine tasarrufta bulunuruz ve onun kendi kuruluş kriterlerini yerine getirmediğini gördüğümüzde nesneyi tekrar oluşturmaya çalışırız. Ama şu farkla ki, sonlu özne için hep bir ötesi olacaktır. Kant için bu kendinde-şey, Fichte için ise Ben'in imkansız bir talebi ortaya koyduğunun bilincidir; nesnelliğin özne tarafından koyulması bir idealdir. Ama Tin kendi içinde sonsuz olarak, gerçek evrensel olarak kendi dışı olmayandır. Herşey tin ile dolayımlanır...

Özet olarak, Kant nesnenin nesnelliğinin koşullarını ortaya koyar, bu deneyimin koşullarıdır ama asıl anlamıyla deneyim, *gerçek deneyim* tinseldir, tarihsel ve toplumsaldır. Akıl, deneyimin tarihsel ve toplumsal olduğunu kavradığında bilinç Tinsel varlığını kavramış olur. Ama yine de Kant'tan Alman İdealistlerine aktarılan ve esasen değişmeden kalan bir şey vardır. Rockmore şu sözleri söylerken bunu ifade eder; "Eleştirel felsefenin ve Kant sonrası Alman idealizminin, dolayısıyla Alman idealizminin anahtarının, idealizmi Kant'ta ortaya çıkan ve Kant sonrası Alman idealist ardıllarının görüşlerinde devam eden bilişsel (cognitive) bir yaklaşım olarak kavramakta yattığına inanıyorum" (Rockmore, 2016, s. 3). Bu ise Varlık ve düşünce ilişkisinde bağımsız bir varlık olduğu yargısının askıya alınmasıdır. Kantçı Kopernik dönüşü bunu sadece *ima* eder. Ayrıca bu bakış açısı da basitçe gerçekliği temsil edeceğimiz fikrini değil ama öznenin gerçekliği kendisinden itibaren oluşturduğu fikrine dayanır. Akıl kendi özü ile dışsal gerçekliğin özünü aynı olarak ortaya koyma talebinde Kant'ın bu yaklaşımını benimser. Kategorileri esasen dış dünyayı *temsil ediyor* olmalıdır, zira o yasa koyucudur, kendi kesinliği ayrıca dünya üzerine bir kesinliktir. Ama bu *temsil* de kendi etkinliğinin ürünüdür. O halde biz gerçekte bizden bağımsız bir nesnellik üzerine temsil ederek bilgi oluşturmuyoruz. Bilme bir etkinlik olarak nesnesini de inşa ediyor ki Kantçı düşünce de bunu ifade eder. Rockmore'un sözlerine bir bakalım;

Biliş'e yönelik inşacı yaklaşımı nedeniyle Kantçı özne sadece edilgen olamaz, aynı zamanda bildiğini inşa etmede de etkin olmalıdır. Kant'a göre biliş hem duyum yoluyla nedensel etkiyi gerektirir ki bu duyum biçimden yoksun olduğundan dolayı bilinemezdir, hem de onun biçim kabul edebilmesini gerektirir ki bu şekilde ancak öznenin bilişsel nesneyi yapılandırıcı, üretici veya yapıcı etkinliği sayesinde bilinebilir olur" (Rockmore, 2016, s. 23).

Öznel katkı temsil etmez ama *üretir*. Kant bu açıdan Aklın talebini yerine getirir;² Akıl tam da özünün dünya ile bir olduğunu söyler ama bu ancak öznel katkı ile oluşturulmuş bilişsel nesne mümkün olduğu ölçüde geçerlidir. Tin işte bu yönüyle gerçek deneyimin oluşumunu ifade eder. Biliş nesnesi dışsal bir etkiyi gerektirmez. Tüm nesnellik tinsel gerçekliğe içkin bir şekilde oluşur. İkinci olarak da nesne tinsel nesne olduğundan tarihsel ve toplumsaldır ve gerçek bir deneyime dayanır, tarih dışı epistemolojik öznenin daha gerçek bir deneyime dayanır. Bilmenin tinsel yanını, yani tarihsel ve toplumsal yanını Hegel daha 1806 Fenomenoloji dersinde dile getirmiştir; "Öte yandan, Hegel'in 1806'da Fenomenoloji üzerine bir ders bölümünde söyleyeceği gibi, akıl, ne kendisini ne de tin olarak nesnesini henüz kavramamış olan öz-bilinçtir: akıl "bilen tin" olduğunun farkında değildir" (Cinzia, t.y., s. 73).

Aklın Özü; Tinsel Bir İnşa...

Fenomenoloji'de Hegel için Akıl, o halde bilincin bir tavrına işaret eder. Düşüncenin, bu dünya ile ilişkisinde, *dünyanın* düşüncesi olarak görülmesidir. Akıl, kategorileri, yani varlık ile düşüncenin birliği olarak öznel düşüncüyü aynı zamanda nesnenin de düşüncesi olarak ele alır. Daha önce dediğimiz gibi bu Kantçı bir talep olarak da yorumlanmalıdır; en azından

² Kant için akıl görevi, sezginin "grecini işlemek ve düşüncenin en yüksek birliği altına getirmek"tir (Kant, 1993, s. 178). Bu noktada Akıl tasım ile birlikte ilk ilkelere varma ve bilimizi koşulsuz olana götürme çabası içindedir. Teorik anlamı budur. Yine de sorun bunun Aklın kötü bir kullanımı olduğu gerçeğidir. Akıl teoride başarıya ulaşamaz ama pratikte ahlaki kullanımı ile etkin olabilir. Bir bakıma teorik aklın kendisinin gerçekliği pratik akıldadır. Bu tür bir geçiş Hegel'de de vardır ama Hegel'de organizma kendi için amaç olarak görüldüğünde, Akıl kendisini duysal bir gerçeklikte görmek istediğinden organizma ona yeterli gelmez. Organizma Aklın talebini, duysal gerçeklikte ortaya çıkmış olmayı yerine getiremez. Kısacası, Hegel için de Akıl esasen pratiktir ama onunla da yetinemeyiz; aklın hakikati onun tarihsel ve toplumsal oluşudur. Akıl zaten nesnelleştir...

kategoriler olası deneyimin koşuldur; “Kategorinin bir arı kullanımı, e.d. çelişki olmaksızın kullanımı hiç kuşkusuz olanaklıdır; ama hiçbir nesnel geçerliği yoktur, çünkü ona nesnenin birliğini yandıracak hiçbir sezgi ile ilgili değildir; çünkü kategori yalnızca bir düşünce işlevidir ki onunla bana hiçbir nesne verilmez, ama yalnızca sezgide verilebilen düşünülür” (Kant, 1993, s. 161). Şeylerin düşünülebilir olması için esas olması gereken şeylere uygulanabilir olan bir kategori fikrinin olmasıdır. En nihayetinde kendi dışımıza çıkıp gerçekliğe dokunamayız. Dünya hep görüldüğü şekildedir ve düşünceme uygundur. Bu bir talep ama bir yanıyla da emin olunan bir şeydir. O halde öznenin etkin olduğu bir ilişkide nesne belirlenim kazanır, düşünülür. Öznenin bilgi nesnesini *olduğu haliyle değil ama oluşturulduğu haliyle bilmesi*, bilgi nesnesi oluşturması burada en temel noktadır.

Bu bir tür taleptir ama Hegel için bu aynı zamanda emin olunan bir taleptir. Düşünce şundan emindir; kendisine ait kategoriler aynı zamanda dünyaya da aittir. Bu kesinlik ifadesi nihayetinde kendi hakikatine ulaşmaya çalışacaktır. Bu varsayımı elden geldiğince sınırlarına dek zorlayacaktır. İlk olarak *Gözleyen Akıl* olarak nesnelliği tür-cins ayırımına sonra yasalar sonra da organizma ile kavramaya çalışacaktır. Organizma kendi içinde amaç olan bir süreci meydana getirirse de (organik bütün kendinde amaçtır), Bilinç sonrasında Akıl için daha değerli olanın Aklın kendisi olduğunu düşünerek dünya ile ilişkiye geçer; dünyaya bir amaç belirlenimi üzerinden bakar, kendi amacını orada gerçekleştirmeye çalışır. Ama en nihayetinde amacın kendisi eylem ile çakışır ve eylem kendi için amaç olarak meselenin özüdür (Die Sache Selbst). Tin ise en nihayetinde eylem alanıdır...

Bu özet açısından bakıldığında düşünce karşısında kendisini ona açan bir dünya ile ilişkilidir veya ilk defa dünya onun karşısında duruyordur. Bu dolaysız kesinlik, henüz hakikatin ifadesi olmayan kesinlik, modern dünyanın doğuşuna zemin hazırlar. Tarihsel ve ontolojik bir serüvenin başlangıcıdır; dünya ile ilişkinin kendisi sorunsal hale gelir. Tin işte bu minvalde anlam kazanır; eski Yunan Tini, aklın gerçekliği olacaktır. En başta tuhaf gözükse de geriye bir dönüş var gibi değerlendirilse de Akıl gerçekliğinin Tin olduğunu yeniden keşfeder. Modern düşüncenin doğuşundan geriye dönüş, Eski Yunana doğrudan geçiş bir anlamda Aklın gerçekliğini Tin'e bağlamanın keskin bir ifadesidir; Akıl bilmeyi kendi kesinliğine bağlarken, Tin bilmeyi kolektif ve tarihsel açıdan ele almak demektir. Ama daha sonra

göreceğimiz gibi, Tin tam da Akıl'dan bir sıçramayı ihtiva eder; aklın bireyselliği reddedilir.

Yine de bunu gözden geçirmek ve kendi hakikatini bulmak Akla verilmiş bir görevdir. Diğer bir deyişle, Aklın sorunu, varlık ile ilişkisindeki bu kesinliğin zeminini test etmektir. Akıl bölümünün ilk başlığını hatırlamak gerekir; “Aklın Kesinliği ve Hakikati”... Bu başlık bir tarafta aklın kendisi ile dünya arasında kurduğu özdeşlikten kaynaklanır. Diğer yandan, burada hakikat ise aklın kendi tinsel kökenine yükselişini hatırlatır gibidir. Akıl bireysel ve teorik akıl olarak başladığı yolda bireysel değil tarihsel ve kolektif olduğu hakikatine ulaşır. Bu da doğrudan onun tarihsel olarak doğmuş, ortaya çıkmış bir bilinç tavrı olması ile ilgilidir. Yine de şunu sormak lazım; Tini farklı kılan, akla ve özbilince göre ayırt eden belirlenimi nedir? Siep bunu şu şekilde ifade ediyor; “Bu yalnızca bu konumların hâlâ öznellik ile gerçeklik arasında ontolojik bir farklılığı varsaydığı anlamına gelebilir. Ontolojik açıdan konuşursak, gerçekliğin, bireysel öznenen tür olarak temelde farklı olduğu kabul ediliyordu” (Siep, 2014, s. 162). Mutsuz Bilincin dini tavrı ile aklın seküler tavrı *dışsal* bir dünya var sayımı üzerine oturur. Hegel, Tin kavramı ile bu dışsallık ufkunu ortadan kaldırır. Bir ufuk varsa bile bu ufuk da Tinseldir! Mutsuz bilincin dünya dışında bir hakikate sahip olduğu yerde akıl için dünya yine de ayrıdır; “çünkü dünyanın kalıcılığı öz-bilinç için onun kendi gerçekliği ve bulunuşu olur; onda salt kendini deneyimlediğinden pekindir” (Hegel, 2011, s. 151). Burada bilinç kendisini deneyimlediğini ve dünya ile bir olduğunu düşünür ama henüz bu hakikat seviyesinde değildir, bunu kanıtlamaya, kendisine göstermeye çalışır. Tin işte bu kanıtlama çabasının ürünüdür; “ama bir dünya ki ‘kendi’ için bir yabancı olma anlamını bütünüyle yitirmiştir, tıpkı ‘kendi’nin de dünyadan ayrılmış, ona bağımlı ya da ondan bağımsız bir kendi-için-varlık olma anlamını bütünüyle yitirmiş olması gibi” (Hegel, 2011, s. 276).

Artık dünyanın *karşısında* değildir ama dünyanın *içindedir*. Kategori, bilincin kategorisi olarak, nasıl öznel ile nesneli birliğine getirme çabasında ayrımı da varsayıyorsa, kavramın kendisi başkalığı kendi uğrağı haline getirir; dışarıyı içeridedir. Kendilik tinseldir, tinin içindedir, belirlenimi tinsel bir varlık, kavramın evrenselinin tekili olmaktır. Esasında *tine içsel bireysel tekil bilinç* konumu Kantçı *a prioriye* vurguyu *a posteriori* üzerine vurguya dönüştürür. Nesne-özne ilişkisi de bilince içsel nesne-özne ilişkisine dönerek

tarihselleşir. Bunun dışında dünya ile ilişkisi *a priori* kategoriler üzerinden değil ama *a posteriori* olarak oluşturulmuş tinsel çaba ile ortaya çıkar ve en sonunda Kantçı kategori kavram tarafından aşılır; kavram evrenselliğinin kendi içinde farklılaşmasıdır. Oysa kategori *dışsal olanlar arasında özdeşliği* varsayar. Kavramın bu şekilde Bilinci tekil bu bilinç ve aynı zamanda ulusun veya bir halkın bilinci haline getirmesi de bu kavramsal hale getirme işidir; nesnellik de yine bu şekilde oluşturulur, öyle ki nesnellik bu tinsel gerçekliğin nesnelligidir ve bireysel bilinçler bunun belirlenimini yerine getirir, zira tekil evrenselin burada varlığıdır.

Tom Rockmore Hegel'in Kant ve Fichte'ye göre farkını bu üç temel değişiklik ile anlatıyor (Rockmore, 2016, s. 111). Esasında onun inşacılık olarak Alman İdealizmi yorumu Hegel'i anlamak için oldukça işlevsel görünüyor; nesne karşısında öznel etkinliği vurgulama çabası olarak Alman İdealizmi bu etkinlik vurgusu ile özne nesne özdeşliğine ulaşır ama bu ayrımda bir özdeşliktir ve tam anlamını Hegel'de bulur. Özellikle keşif yerine icat olarak bilme etkinliği özne temelinde bir özne-nesne ilişkisi yaratır. Bizce Hegel'in konumu bu zeminde aklı tarihselleştirmektir. Rockmore'un *a priori* yerine *a posteriori*ye vurgu, nesnelin dışsallığının öznelin içindeki nesne-özne ayrımına evrilmesi ve en nihayetinde de kategori yerine kavrama geçiş üzerine durması şu şekilde de ifade edilebilir; Tin, ortak bir insani dünyanın kuruluşudur, kavramsaldır zira her tekil bilinç evrenselin kendisinin dışsallığıdır ama evrenselin dışsallığı olarak bu böyledir. Dışsallık o halde evrenselde aşılmış olarak, uğrak olarak bulunur. Kant'ın ve Fichte'nin bir şekilde varsaymak zorunda oldukları dışsallık da içerilmiş olarak aşılır. Diğer yandan Tinsel inşa *a posterioridir*, önceden verilmiş kategorilerle işlemez, kendi kategorilerini kendisi yaratır, normunu kendisi koyar. Deneyimin tinsel olarak düşünülmesi *a priori* ve tarih dışı perspektifin aşılması ve deneyimin kendi sürecine vurgunun ön plana alınmasıdır.

Kant'ta kendinde-şey indirgenemez dışsallık olur, var olmaya devam eder. Buna karşılık, aklın tamamen pratik olana indirgenmeye ve zeminin bu şekilde sağlamlaştırmaya çalışıldığı Fichteci düşüncede ise sorun şudur;

“Fichte'ye göre “gerçeklik” kategorisi, “insan zihninin eylem biçimini” karakterize eden kendiliğinden “koyma”dan türetilmiştir. (...) Özbilinç şu ikisini birleştirir: (Ben'in) onda mevcut kendiliğinden eylemini ve Ben-olmayanı ayırmayı ki bu sonuncusu ilkinde gönderme yapar. (...) Fichte'nin

Wissenschaftslehre'de daha sonra açıklayacağı gibi, öz-bilinç yalnızca kendisi için nesne olabilecek her şeyi "koyma" yoluyla üreten böyle bir Ben'in idealini içerir ve onun peşinden gider (Siep, 2014, s. 111).

Bilme bir *etkinliktir*... *Tin* hem yasa koyucu akıllı (Kant) gerçekleştirir hem de bilincin yarım kalan idealini, nesnelliği *koyma* (Fichte) çabasını tamamına erdirdir. O halde Kategorinin dışsal gerçekliği kendisine uydurma veya onun ile ayırmda birlik içinde olması kavramın evrenselliğinde aşılmış olur; her kategori tinsel üretimdir, temelini tinsel etkinlikte bulur. Diğer yandan da *nesnellik* Tinsel üretimdir, tinin dışında bir nesnelliğin anlamı kalmaz. Nesnelliğin, Tinsel etkinlik olarak bir gerçekliği vardır. O halde Ben'in konumunun mutlak olarak aşılması Fichteci sınırlılığı da aşmayı beraberinde getirir.

Şimdi, Kant'ın kategori düşüncesi ile burayı tekrar karşılaştıralım. Kategori ile ilgili Hegel'in daha genel yorumu şu şekildedir; "ya da, kategori öz-bilinç ve varlığın aynı öz olması demektir; karşılaştırmada değil, ama kendilerinde ve kendileri için aynı. Bu birliği yeniden bir yanda bilinç olarak ve öte yanda ona karşı bir 'kendinde' olarak ortaya çıkmaya bırakan yalnızca bu tek-yanlı kötü İdealizmdir" (Hegel, 2011, s. 153). Kategori öz-bilinçte verili olarak ortaya çıkar, onun şeylere yasa koyma biçimleridir ya da en genel anlamı ile gerçeklik ile bilincin aynı öz olmasıdır, "aklın tüm gerçeklik olması" talebidir. Örneğin, Aristoteles için kategori doğrudan var olanın özelliğidir der Hegel ama Kant ile birlikte büyük bir değişim yaşanır; "Kategori, ki daha önce varolanın -ki genel olarak varolan birşey mi, yoksa bilinç karşısında varolan birşey mi olduğu *belirsizdir*- özelliği olma anlamını taşıyordu, şimdi yalnızca düşünen edimsellik olarak varolanın özelliği ya da yalın birliğidir" (Hegel, 2011, s. 153). Bu geçiş önemlidir zira bilincin ve nesnesinin *farkta özdeşliğini* ortaya koymaya çalışır. Buna karşılık Aristotelesçi özün belirsiz bırakılmış bir durumu vardır; o bilinç karşısındaki gerçekliğin özünü mü yoksa genel olarak özü mü belirtir sorusu belirsiz bırakılmıştır. Oysa Kant ile birlikte *düşünen edimsellik olarak varolanın özelliğidir*, diğer bir deyişle kategoriler *öznel*dir. Bizim yasa koyucu olmamız bu sayede anlam kazanır. Aristoteles için bu bir sorunsal olarak ortaya çıkmaz. Özne ve onun nesnellik ile ilişkisi bir dolaysızlık ilişkisidir. Ama özne ve nesne ayrımı ki modern felsefenin esas sorunudur ve Akıl dediğimiz şey Hegel'de öznel Akıl olarak ortaya, hem aşılmalı hem de korunmalıdır.

Bilme eylemi de bu farkın aşılmış olmasını ve aynı zamanda korunmuş olmasını var sayar. İşte kategori de bunun bir aracı olarak ortaya çıkar. Özne ve gerçekliğin bir oluşu olarak idealizm fikri tam da Hegel'e göre bunu ifade eder.

Peki, daha temelde kategori nedir? Her şey, her tasarım kategori olarak düşünülebilir mi? Wood bunu şu şekilde açıklıyor;

Kategoriler 'kırmızı', 'köpek' veya 'konserve açacağı' gibi, hissî muhtevalarına bağlı olarak tecrübeye uygulanabilen ya da uygulanamayan ampirik kavramlara benzemez. Aksine, bu kavramları tecrübeye (onlara ilişkin hükümler vermemizi sağlayan hüküm biçimlerine uygun olarak) biz getiririz. Ampirik kavramlar daima kategorilerin örnekleridir (köpek 'bir' hayvan ve cevherdir; 'kırmızı' bir cevherin arazı ve gerçekliktir (veya olumlu özelliiktir) (Wood, 2009, ss. 70-71).

Bu açıdan bakarsak kategoriler tüm gerçekliği kavrama yollarımızı ifade eder. Tüm kavrama yolları en basit kavrama yollarına gönderilir, yani kategorilere ama onlar da yargılar üzerinden açığa çıkarılır. Kantçı Kategori büyük bir yenilik getirir ama yine de sorunludur, zira kategorilerin ayrımı Özbilincin kendi doğasından değil ama yargılardan türetilir. Hegel için bu idealizm için pek de uygun olmayan bir yoldur; "İdealizm özbilincin yalın birliğini tüm olgusal olarak bildirdiği ve onu saltık olumsuz öz (...) olarak kavramaksızın dolaysızca öz yaptığı için, şu ikinci önesürümün kavranması birinciden daha da zordur: Kategoride ayrımlar ya da türler vardır" (Hegel, 2011, s. 153). Sorun şudur; tüm bu kategoriler nereden gelir? Kant bunu yargıların çeşitliliğinden çıkarır, ama tüm gerçeklik olarak koyulan *aşkımsal tamalığın* kendisinden değil! *Olumsuz* öz olarak *Ben*'den, tek bir kavramdan değil... Örneğin *Mantık Bilimi*'nde olduğu gibi kategorilerin sunumu yapılmamıştır. *Mantık Bilimi*, metafizik olarak gerçekliğin kendi içkin üretimidir, kendi sunumudur, varlıktan ideaya doğru ilerler. Kant ise öznenin nesne karşısında korkusunun açığa çıkışını işaret eden bir felsefe inşa eder; "Eleştirel Felsefe hiç kuşkusuz daha şimdiden Metafiziği, Mantığa çevirmişti, (...) , o da sonraki idealizm gibi nesnenin önünde ürkererek mantıksal belirlenimlere özsel olarak öznel bir imlem verdi; ama bu yolla bu felsefeler aynı zamanda kendisinden kaçtıkları nesne ile yüklü kaldılar ve onlar için bir kendinde-Şey, sonsuz bir engel geride bir öte-yan olarak kaldı" (Hegel,

2014, s. 35). Nesne önündeki korku öznenin yasa koyucu olduğu bir düşüncüyü fiiliyatta geçersiz kılar.

Peki, tüm buna alternatif ne olabilir? Kategorilerin daha doğru bir çıkarsaması, yani olumsuzlama üzerinden bir çıkarsaması düşünülmelidir; “Bilimsel ilerlemeyi başarabilmek için gereken tek şey şu mantıksal ilkenin bilgisidir: Olumsuz olan o denli de olumludur ya da kendi ile çelişen kendini hiçliğe, soyut yokluğa değil, ama özsel olarak yalnızca tikel içeriğinin olumsuzlanmasına çözer” (Hegel, 2014, s. 37). Bilimsel ilerleme kategorilerin çokluğunu, varlığın, ama düşünüldüğü haliyle varlığın kendisinden türetmelidir. Bunun Tinsel anlamı, tinsel nesnelliğin yine tinsel özün olumsuzlanması ile üretildiğidir. Bu şekilde bakılınca bilme eylemi özne, onun kategorileri ve dışsal nesnel gerçeklik ayrımı üzerine dayanmaz. Bu üçü birbiri dışında düşer. Buna karşılık, Tinin olumsuzlama ile ürettiği nesnellikle kategoriler ortaya çıkar. Daha basit bir anlatımla; “Eğer Kantçı akıl *a priori*, dolayısıyla saf ise, o zaman Tin, bilme iddiaları toplumsal çerçeve içinde ortaya çıkan ve bu çerçeve aracılığıyla haklılaştırılan sonlu bireylerin *saf olmanın* aklısıdır” (Rockmore, 2003, s. 342).

Kant’ın aşkınsal tamalgısı, kategoriler ve fenomenler/numenler üçlüsü bireysel bir benin konumundan itibaren düşünülmüştür. Hegel bu noktayı felsefi olarak sorunlu bulur:

Eleştirel Felsefe bu üç terimin ilişkisini öyle bir yolda anlar ki, biz düşünceleri kendimiz ve olgular arasına birer aracı olarak yerleştirir ve bunu bu aracın bizi olgular ile biraraya bağlamak yerine, tersine onlardan dışlayacağı bir yolda yaparız; oysa bu görüşe yalın bir gözlem ile karşı çıkılabilir ve tam bu bizim ötemizde ve kendileri ile bağıntılı düşüncelerin ötesinde öteki uçta durması gereken olguların kendilerinin düşünce-şeyler olduklarını, boş soyutlamanın sözde kendinde-şeyi olduklarını söyleyebiliriz (Hegel, 2014, s. 22).

Eğer düşünce sadece Ben ile nesnel gerçeklik arasında aracı olarak ortaya çıkıyorsa bu bizi nesnel gerçeklikten daha da uzaklaştırır. Bu üçlü yapının sorunu budur. Oysa nesne hep *düşünülen* nesnedir. Bundan başka, bilim ile biz kendimizi sürekli eğitiriz, gerçekte hep deneyimin, *a posteriorinin* alanındaızdır. Düşünülen gerçeklik tinsel ve İdealizm eğer tüm gerçeklik olma arzusu ise bunun en iyi formülasyonu aklın tarihselliğine ulaşmaktır. “Hegel makul bir alternatif sunuyor; doğru derken kastettiğimiz şey, şeyin

bağımsız gerçekliğini *kavramak* değil, daha ziyade şu anda kabul ettiğimiz ama gelecekte artık kabul etmeyebileceğimiz ölçütler ve normlar açısından deneyimlediklerimizi *kavramak* olduğunu anlamanın bir yolunu sunuyor (Rockmore, 2003, s. 347). O halde kategorilerin metafizik ve aşkınsal çıkarımı yerine olumsuzun gücü ile donanmış olan tinsel üretim geçer.

Sonuç: Pratikte Sorunun Çözümü Olarak Tin

Etkinlik olarak bilme (Fichte) ve onun üzerinden her şeyi oluşturma çabası tam da düşüncenin ortaya koyması gereken şeydir Hegel için. Akıl'dan Tin'e geçiş şu formülasyonlarla da ortaya konabilir; *karşımızda* olan nesnellikten *içeriye* geçeriz veya Ben'in kesinliği tinsel gerçeklik ile anlaşılır olur veya yine kategorik bakış açısı kavramsal hale gelir. Bu sonuncusu esasen Ben ile nesneyi bir araya getirme düşüncesini ifade ederken, kavramın bakış açısı daha ileriye işaret eder. Ben=Ben eşitliği aşkınsal felsefe için Bilginin inşasının imkânı iken, Tin'de evrensel ve tekil uzlaşmasıdır. Her tekil Ben aynı zamanda evrenseldir, tüm nesnellik de bireylerin eylemi üzerinden oluşturulur. Tinin eylem alanı olması gerçeğine yapılan vurgu burada önemli gözüküyor. En nihayetinde Tin, Ben=Ben'in tam bir açılımıdır. Tom Rockmore'un sözleri bir bakıma özet olarak okunabilir;

Hegel, bilginin koşulları ile bilginin kendisi arasındaki ayrımı reddeder ancak bir anlamda yalnızca ürettiğimizi bildiğimiz şeklindeki inşacı anlayışı kabul eder. Kant, üstü kapalı olarak, nesnemizi ruhun derinliklerine yerleştiği için bilinemeyecek bir tür etkinlik yoluyla ürettiğimizi ileri sürer. Yanıt olarak Hegel, bilgi görüşümüzün gerçek gelişimine ilişkin bir açıklama sunar. Onun teorileri, bilgi sürecini insanlık tarihi içinde yer alan sonlu insanlara bağlayarak Kant'ın aşkınsal mantığa dayalı inşacılığından ayrılan devasa bir inşacı çaba oluşturur (Rockmore, 2003, s. 339).

Kant ve Fichte'nin tarih üstü bakışı zaten bilincin bir tavrı olarak Tarihseldir ve gerçekliğini Tin'de bulur. Ama bunu nasıl ifade etmek gerekir? Karşımızda nasıl bir Hegelci aşma söz konusudur? Bir defa şu iki şeyi ifade etmek gerekir; ilk olarak Akıl tarihsel bir tavır olarak ortaya çıkar. Onda dünya kendine güvenen bilincin ona doğru yöneldiği bir tutumdan itibaren düşünülür. Saf bir öte-yan değil ama *bizim* öte yanımız. Tin işte bu yönelimin sonucu ve başlangıcıdır. Bir defa akıl *tarihsel* ve *moderndir* ve ikincisi Ben'i kendi gerçekliği ve hakikati içinde görmek onun toplumsal ve tarihsel

olduğunu bilmek demektir. Bir anlamda hem nesneye yasa koyarız (Kant) hem de nesnellik bizim tarafımızdan koyulur (Fichte).

Şimdi bu iki noktaya atıf yaparak Aklın aslında Tin zemininde varlığa sahip olduğunu söylemek gerekiyor. Ama daha da ötesinde Bireyin buradaki konumu; birey sanki Tin ile birlikte reddedilmiş oluyor gibidir. Aklın bireysel ve sorgulayıcı yanı Tinselliğin dışında duruyor gibidir? Tin'in eski Yunan Tini olarak ortaya çıkışı Aklın modernliği ile çelişiyor gibi durur ama gerçekte olan nedir? Yasalar, görenekler ebedi olarak zaten vardır ve bize önceldirler. Bu onların tözsel yanını ortaya koyar. Akıl bu nesnelliği, toplumsal içeriği verili olarak ve ondan önce imiş gibi görmeye başlar. Aslında bu, onun Tinin dışında olması anlamına da gelir. Bristow'un da ifade ettiği gibi bu yüzden Akıl bölümü *aporia* ile biter. Akıl hem Tine varmıştır hem de oradan dışlanmış. (Bristow, 2017, s. 112). Bu ikisinin aynı anda meydana gelmesi Akıl bölümünün sonunun ilanıdır. Peki, buradaki asıl sorun nedir? Aynı şekilde birey de yok edilmiş olmaz mı? Esasında Bireyin varlığı ile dolaysız tinselliğin taştan gerçekliği bizi bilmenin *daba* gerçek koşuluna götürür. *Tözün aynı zamanda özne olarak düşünülmesi*, Tin'in ondan ayrılabilir olsa da onda kendisini dışsallaştırdığı tekile ihtiyaç duyduğu anlamına gelir; Tin asla tözsel bir çekirdek değildir ama asla bireylerden oluşmuş bir toplam da değildir.

Bu sonucu şu şekilde anlayabiliriz; karşımızda bir bakıma eğitim süreci vardır, *Bildung* vardır. Tin vasıtasıyla kendimizi eğitir ve geliştirir ve öğreniriz. Tin bu ortamın, evrensel eylem alanının yeridir. Heideggerci anlamda Dünya resmi düşünüldüğünde söz konusu olan nesnenin Ben'in kesinliğinde erimesi değildir. Bu açıkçası Aklın konumu olarak düşünülebilirdi. Oysa Hegelci Tinsel konum *Bildung*'tur ama bu eğitim olarak *Bildung*'tur, resimsel bir anlamı yoktur (Bild değildir). Rockmore bunu şu şekilde ifade eder: "Hegel'in tin düşüncesi, öz-bilincin tarihsel ortaya çıkışına ilişkin bir açıklama yoluyla Kartezyen özgür düşünce gereksinimini karşılar. Ayrıca Kant'ın, yalnızca 'yarattığımızı' bildiğimizi ileri süren Kopernikçi, inşacı görüşüne de saygı gösterirken, bunun gizemli doğasını da açıklığa kavuşturur" (Rockmore, 2003, s. 345) Bilgi toplumsal ve tarihseldir, aşkınsal değil.

Kaynaklar

- Bristow, W. (2017). Reason, Self-Transcendence, and Modernity in Hegel's Phenomenology. İçinde D. Moyar (Ed.), *The Oxford Handbook of Hegel* (ss. 102-116). Oxford.
- Cinzia, F. (t.y.). The Challenge of Reason: From Certainty to Truth. İçinde K. Westphal (Ed.), *The Blackwell Guide to Hegel's Phenomenology of Spirit* (ss. 72-91). The Blackwell Publishing.
- Descartes, R. (2020). *Metafizik Üzerine Düşünceler* (Ç. Dürüşken, Çev.). Alfa.
- Hegel, F. (2011). *Tinin Görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Hegel, F. (2014). *Mantık Bilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Hegel, F. (2021). *Felsefe Tarihi Dersleri III* (A. Yardımlı, Çev.). Notabene.
- Heidegger, M. (2021). *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı* (L. Özşar, Çev.). Asa.
- Kalkavage, P. (2007). *The Logic of Desire*. Paul Dry Books.
- Kant, İ. (1993). *Arı Usun Eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea.
- Rockmore, T. (2003). Hegel on Spirit and Epistemology. İçinde A. Denker (Ed.), *Hegel's Phenomenology of Spirit. New Critical Essays* (ss. 333-350). Humanity Books.
- Rockmore, T. (2016). *German Idealism as Constructivism*. The University of Chicago Press.
- Siep, L. (2014). *Hegel's Phenomenology of Spirit* (D. Smtyh, Çev.). Cambridge University Press.
- Wood, A. (2009). *Kant* (A. Kovanlıkaya, Çev.). Dost Yayınları.

Öz: Hegel düşüncesinde Fenomenoloji, Bilincin kendi tarihini ortaya koyar. Bu süreç esasen Bilincin kendi gerçekliğini Tin'de bulmasıyla bu sefer gerçekten Tin'in Fenomenolojisine dönüşür. Bu da Akıl bölümü sonrasında bilincin kendi gerçekliğini var olduğu toplumda bulmasıyla ortaya çıkar. Akıl bu süreçte modern çağın tarih dışı aklının ifadesi olarak ortaya çıkarken kendi bilme sürecinin de zeminini en sonunda toplumsallıkta bulur. Akıl bu haliyle bilmenin koşullarının ne olduğuna dair bir sonuç elde eder. Bireyselliği Tin'in karşısında dağılır gibi olmuştur. Bu esasen modern toplumsallığın tekrar oluşturulmasıdır. Bu Tözün aynı

zamanda özne olarak görülmesi gerektiği düşüncesinin ortaya konmasıdır. Modern bireysellik ve toplum burada iç içe ve beraberdir. Hegel'in Tinin Fenomenolojisi bu durumda aynı zamanda Kantçı ve Fichteci felsefi pozisyonların tinsel düzlemde tekrar kurgulanmasıdır. Bu bir bakıma inşacı bir düşünce sistemi demektir. Hegel'de Tin Kantçı ve Fichteci inşacı düşüncelerin tekrar kurgulandığı yerdir.

Anahtar Kelimeler: Tin, akıl, bilinç, özbilinç, Hegel, Kant, Heidegger.

